

FERDINANDY GYÖRGY

## ÉHÍNSÉG A PARADICSOMBAN

FRANCIA ÍRÁSÁGOM TÖRTÉNETE (2. RÉSZ)

## 6

Hát csak így. Megírtam tucatnyi novellát, magyarul az otthoni, franciául az új, idegen anyagot. Mert megpróbálkoztam ezzel is: azon a nyelven skribálni a dolgokat, amelyen megtörténtek velem. A tudathasadásnak számtalan variációja van.

Így született meg *Az év egyetlen napja* (*Le seul jour de l'année*), a második francia kézirat. Tizenkét írás, a magányról és a lázadásról: így határozta meg a tartalmat a fülszöveg. Közöttük *A szakadék* (*La Fossé*), amelyet – most látom – máig sem fordítottam vissza magyarra. És hát csupa olyan elbeszélés, amelyet már közölt az *Új Látóhatár* vagy az *Irodalmi Újság*. Tehát kipróbált, feszes szövegek. Újra megírtam, elfranciásítottam őket, emlékszem, nagy élvezettel végeztem ezt az izgalmas, de végső soron mégiscsak öncsonkító műveletet.

Az eredmény olyan volt, amilyen. Egy fokkal mindenképpen jobb, mint az Éhínségben közreadott – magyarul közölhetetlen – kísérletek. Annál nagyobbabbnak csaldóttam, amikor kiadóm, Denoël, visszautasította ezt az új kötetet. Pártfogóm, Kanters úr elmagyarázta, hogy egy első könyvet mindenki meg tud írni. Az igazi tűzpróba ezután következik. Valami nagy dobást vártak tőlem, ha lehet, egy regényt. Én azonban bíztam magyar szerkesztőim ítéletében, és felmondtam a Denoëllel kötött – hat könyvre szóló – szerződésemet. „A karrier, amit Önök szánnak nekem – írtam igazgatómnak, Philippe Rossignolnak –, nem érdekkel. Nem azért jöttem Párizsba, hogy szériában szállítsam a franciáknak a bestsellereket.”

Szerencsémre Denoël okosabb volt, mint én. Kanters úrék nem bontották fel a szerződésemet.

*Az év egyetlen napját* elküldtem más kiadóknak is, de mintha összebeszéltek volna, a franciák mindenütt visszadobták. 1956 emléke már elhomályosult, nem érdekelték őket az útpadkára szorult, menekülő életek.

Én pedig komolyan vettem a lázadásomat. Torkig voltam a párizsi polgárokkal, akik – mint mondtam – szemérmetlenül kihasználták, hogy egy hozzám hasonló gyanútlan diák vallomása az ő malmukra hajítja a vizet.

Mindez a gyarmati háborúk idejére esett, és arról, hogy egy budapesti forradalmár nyilvánosan az eltiport népek oldalára álljon, természetesen szó

sem lehetett. Én pedig kőműves és gyári munkás voltam azokban az időkben, arabokkal dolgoztam és feketékkel, a franciák – hogy finoman fejezzem ki magam – nem élvezték osztatlan rokonszenvedem.

Igy történt, hogy leköszöntem. Elfogadtam egy tanári állást a trópuson. Feleségem mellém állt, felszámoltuk a strasbourggi panellakást, eladtam a holmimat. Nem végeztem fél munkát: menet közben harsányan kinevettem tragikomikus francia írószágomat.

A szerződést januárban írtam alá, és július elsején kezdődött a munkaviszonyom. Úgy határoztunk, hogy a bútorok árából valahol Spanyolországban töltsük el ezt a hat hónapot.

Anyósom a lyoni Lycée Lumière-t vezette, nála szálltunk meg első este, útban Barcelona felé. Ott, a leánygimnáziumban ért a hír, hogy *Az év egyetlen napja* elnyerte az Antoine de Saint-Exupéry-díjat.

*A kis herceg* írója pontosan húsz éve zuhant le, a második világháború utolsó hónapjaiban, és ezt a szomorú évfordulót Lyon melletti birtokán ünnepelte a népes Saint-Exupéry család. Mindez a róla elnevezett díjnak, ha lehet, még nagyobb nyomatékot adott.

Nem lett volna nehéz megszakítanom a spanyolországi utat. Én azonban leszámoltam a franciákkal: még az újságokat se vettem meg, ahol, gondolom, ünnepeltek. Másnap reggel folytattuk az utat a dugig telepakolt Citroën népkocsiban.

Megtanultunk spanyolul, júniusban pedig hajóra szálltunk. A Flandres fedélzetén, Southampton és Vigo között hallgattam meg a kapitány rádióján a beszélgetést, amelyet még Strasbourgban csináltak velem a derék elzásziak.

Az, hogy ezentúl spanyol nyelven írnak, ott, a trópusi egyetemen eszembe sem jutott. Pedig Cervantes nyelvét hamar megszerettem, és spanyolul tartottam az előadásaimat. A franciát sem erőltethettem, otthon hiába beszélünk franciául, a spanyol környezetben választott, második nyelvem is hamar megkopott.

A magyar viszont, az anyanyelv, az elárult, az édes – álmélkodva vettem tudomásul – épen, érintetlenül megmaradt. Még megírtam a *Belle époque*-ot (a *Régi, szép idők*) – a kilencnapos hajóutat, de ez volt az utolsó francia szövegem. Ettől fogva végérvényesen magyarul írtam szépirodalmi próbálkozásaimat.

Két évig tanítottam a trópuson. Közben, erre volt jó ez az évad, rendet csináltam a fejemben. Újraolvastam a magyar klasszikusokat, rendszeressé tettem az *Irodalmi Újsághoz* és az *Új Látóhatár*hoz fűződő alkalmi kapcsolatomat. Feleségem révén persze egy kicsit mindig francia maradtam, az Alliance Française-ben Magyarországról, az egyetemen Párizsról tartottam

előadásokat. A latin-amerikai irodalomba éppen csak beleszagoltam, a találkozás García Márquezékkal későbbre maradt.

Két év után visszahajóztunk az óvilágba, Strasbourgban, majd Malagában írtam Remenyik Zsigmond latin-amerikai éveiről szóló doktorimat. (*L'oeuvre hispanoaméricaine de Zsigmond Remenyik*. Mouton, The Hague–Paris, 1975.) Három év ment rá erre a munkára, amit a hollandiai Mouton adott ki. Egy magyar író téblábolása az indiánok között, spanyol nyelvterületen, mindez ékes francia nyelven. Ez a többszörös nyelvváltás akkor még festői újdonságnak számított. Nem véletlen, hogy a kétnyelvű strasbourgi egyetem fogadta el a dolgozatomat.

Remenyik néhány indián tárgyú írását lefordítottam franciára is, de a párizsi kiadóknál sorstársamnak sem volt nálam nagyobb sikere.

Közben, mintegy mellékesen, *Az év egyetlen napját* is kiadattam. Egy párizsi zugkiadónál, akinek imponált, hogy – anno – Saint-Exupéry-díjat nyert ez a furcsa szöveg. (*Le Seul jour de l'année*, Promotion et Edition, Paris, 1967.)

A francia kéziratba beleépítettem első trópusi jegyzeteimet. Az Északra települő Puerto Ricó-iak tragédiáját, az utolsó nemzeti hős, don Pedro temetését, a tanácstalan, magukra hagyott bennszülötteket.

Tulajdonképpen csak most és nem Párizsban nyílt ki előttem „a világ, a nagyvilág”, és én most ezzel a periferikus kiadással akartam „felemelni a kalapácsomat”.

Sikertelenül, természetesen. A lapok a kiadó összefoglalását közölték, érdemben senki sem foglalkozott a novelláimmal. Pedig don Pedro temetése még ma is könnyeket csal a szemembe, és a Szigeten felnőtt új nemzedéknek sem ártana megismerni ezeket a régi dolgokat.

Megőriztem a *Dordogne Libre*, a *République du Centre*, a *Dernières Nouvelles périgeueux-i*, orléans-i, elzászi ismertetéseit. *Az év egyetlen napja* francia változatából ennyi maradt.

Időközben, öt évvel a *Sziget a víz alatt* után, megjelent a *Futószalagon* is, első magyar nyelvű novelláskötetem. Ez már komolyabb fegyvertény volt. A müncheni kiadványnak volt némi visszhangja is: írtak róla a bécsi *Magyar Híradóban*, Münchenben, Párizsban, Lausanne-ban, de még Kanadában és Sao Paolóban is.

Ledoktoráltam tehát. Állást, egyetemi állást azonban – most sem találtam. Nem kapkodtak utánam a francia egyetemek. Három év után, 1969 nyarán, ismét hajóra szálltunk, és én újra elfoglaltam a katedrát Puerto Ricóban, ezen a végső soron mégiscsak barátságos karibi szigeten.

Az amerikai egyetemeken van egy úgynevezett szombat-év. A tanár minden hetedik évben mentesül a pedagógusi teendők alól. Tanul, kutatással foglalkozik, vagy egészen egyszerűen pihen. Én – visszajártam az óvilágba. A családom már odaát élt, én pedig megpróbáltam követni őket.

Ebben az igyekezetemben lehetőségeihez mérten Denoël is segített. Colette Audry, a „Collection Femme” vezetője úgy próbált visszacsalogatni a szépirodalomhoz, hogy – ismerve irántuk való hajlandóságomat – fiatal lányok történetét íratta meg velem. Chica, Claudine és Cali – egy Puerto Ricó-i, egy francia és egy magyar cigánylány, az irodalmi szociográfia hagyományait követve, első személyben mondták szalagra az életüket.

A könyvnek váratlan sikere lett. Még a *Le Monde* is írt róla, ami nem kis dolog. Tízezer példányával ez lett a leggyorsabban elkelt kötetem. Ebben persze az is közrejátszott, hogy 1973-at Galliában töltöttem, és jobb híján a terjesztésre fordítottam a szabad éveimet.

Kilencven könyvbemutatót tartottam, közel háromezer példányt dedikáltam, mert a *Három lány* (*Trois Filles dans le monde*, 1973) mellé egy novellaskötetemet is kiadták a párizsi műhelyesek. Egyetlen csóró könyvvel nem lett volna kifizetődő beutazni a burgundi tanyát körülvevő magyarországnyi területet.

A *Három lány* szép, izléses kötet volt. Colette Audry előszót írt hozzá, a sikeren az ismert író neve is közrejátszott, legalábbis most, utólag, így képzelem.

Sok mindenbe belevágtam. Recenziókat írtam a Szabad Európa Rádióknak, az Ötágú Síp műsorában ismertettem több száz kötetet. Diákcsoportokat kísértem az óvilágba, buszsofőr voltam és idegenvezető. Amikor láttam, hogy minden hiába, nincs hely számomra Galliában, Puerto Ricóban írtam tovább Denoëlnek a könyveket.

Ezek voltak francia íráságom legtermékenyebb évei. 1979 és 1992 között négy elbeszéléskötetemet adták ki a párizsiak. A *Mágneses erővonalakat*, a *Yourit*, az *Hors Jeu*-t, amely ebben a kontextusban körülbelül kipateroltat jelent, és az *Egy befejezett száműzetés* emlékeit. Akkor már Georges Piroué volt az igazgatóm, ő ügyelt rájuk – mint mondtuk: ő gondozta a könyveimet. Sok olvasóm nem volt, Denoël háromezer példányban adott ki. De a kritikai fogadtatásra nem panaszkodhatom. Ezek voltak Milan Kundera és a román Paul Goma éve, a sajtó hármunkból próbált amolyan kelet-európai triót kialakítani.

A nyolcvanas évek elejére a *Le Monde* vasárnapi novellistája lettem, antológiák és folyóiratok közötték írásaimat, a *Nouvelle Revue Française* (az NRF), az *Europe*, a *Nouvelles Nouvelles* és a *Breves*, hogy csak a legis-

mertebbeket említsem. René Godenne már a francia novellairodalom szerves részeként elemezte francia köteteimet.

Úgy nézett ki, hogy rendeződik az életem, ideje volt elpuskáznom az esélyeimet. Már-már ismert voltam és elismert, amikor lépést váltottam, ki tudja, hányadszor életemben. Igaz, hogy a *Három lány* óta ismét magyarul írtam minden dolgozatomat, de senki sem vonta kétségbe, hogy ezek a szövegek végső soron mégiscsak a magyarból lett francia irodalom darabjai. Tény és való azonban, hogy ezek az írások, pontosabban francia verzióik, egyre kevésbé voltak már az én számomra fontosak. Magyar író lett belőlem, lassan, de biztosan. Jellemző, hogy ezekben az időkben már az *Argus de la Presse*-re, a sajtófigyelőre sem fizettem elő. Csak véletlenül tudtam meg, hogy a könyveimnek milyen sajtója van.

Visszhangtalan és magányos, természetesen. Egy olyan magyar író, akinek csak kontroll volt, utolsó simítás, hogy franciául is újraír minden szöveget.

Amikor pedig 1988. február 18-án a Magvető kihozta első magyarországi könyvemet, végképp elvesztette jelentőségét ez az irodalmi kétlakóság. Nem volt értelme tovább erőltetnem francia írószámomat.

Harminc év beidegződéseit persze nem vetkőzi le egyik napról a másikra az ember. Már Magyarországon éltem, de időről időre továbbra is kiadtam egy-egy elfranciásított írásomat. A budapesti Orpheusz Kiadó novelláskötetét (*Entre chien et loup*, 1996) a párizsi In Fine terjesztette francia nyelvterületen, Brüsszelben jelent meg hazatérésem krónikája (*Chronique d'un retour*, Bernard Gilson, 1999), Párizsban, a Castor Astralnál a *Francia vőlegény* (*La Fiancée de l'Est*, 1998) a *Napkeleti menyasszony* megtévesztő címe alatt.

Ezt a novellafüzért Alexis Nolent rendezte sajtó alá. A tehetséges és érzékeny író ráértett a magyar eredeti hangulatára, és végső soron mégiscsak magyaros írásaimból igazi francia szövegeket készített. Csak most fogtam gyanút, negyven év után: lehetséges, hogy a francia olvasó számára mindig szokatlan és furcsa maradt magyarból átírt sokkötetnyi szövegem?

Lefordítottam még a feleségem történetét összefoglaló három hosszú elbeszélésemet. Ez a kisregény megérdemelte volna a franciák figyelmét, de a Szajna partján 2001-ben már nem terjesztette a könyveimet senki. Utolsó próbálkozásom, a félszáz novellát tartalmazó *Hajótörések* (*Naufrages*, 2003) is a budapesti Orpheusznál jelent meg: három és fél száz oldalon.

1956 ötvenedik évfordulójára még megírtam a strasbourggi menekülttábor, a Pourtales-kastély történetét. A regény magyar kiadása el is kelt, de a párizsiakat nem érdekelték az ilyen ősrégi történetek. (*A Pourtales-kastély lakói*, Noran, Budapest, 2005.)

Végül, 2008 tavaszán a párizsi Könyvszalonna megjelent *A bolondok királya* (*Le roi des fous*), apám története. Ezen a kötetben azonban már André Víg, a fordító neve áll a nevem alatt. Nem az én munkám, szégyenkezve nézem. Ezúttal végérvényesen befejeztem francia íróágomat. Úgy jártam-keltem, úgy dedikáltam a Porte de Versailles sátraiban, mint egy előkelő idegen. Néha kiesordultak a könnyeim, de mindent összevetve félelmetesen jól éreztem magam.

Most, amint így összeszedem az emlékeimet, elbizonytalanodom. Valóban francia író szerettem volna lenni, vagy ez az agyszülemény nem kísértett meg csak a kamaszkor eszeveszett álmaiban? Nemcsak arról szólna ez az én történetem, hogy hogyan tanultam meg a túlélést idegen nyelvi közegben, szeretetlenül és magányosan? Más szóval, gyanítom, hogy csak kényszerpálya volt ez az én fene nagy franciaságom. Egy szerep, amit kitaláltam és végigjátszottam húszévesen.

Tény, hogy amint megnyíltak a napkeleti határok, és hazatérhettem, a világ legtermészetesebb módján megtaláltam a magyar irodalomban a helyemet.

„Ton exil est terminé” – véget ért hát száműzetésed! –, írtuk egy strasbourgi diáktársunk, Lajos József fejfájára. Ez a kis mondat jár az eszemben – Albrecht Dezső bácsi, a Duckó mondta ki –, amikor most, fél évszázad után, véget ér az én száműzetésem is.

A régi budai házban élek ismét, ma már csak hajnalban keresnek fel a Szajna-parti társak. Pascal Commere és Georges Londeix, a két íróbarát, aki még Budapesten is meglátogatott. Jorge Edwards, a chilei és Vargas Llosa, akivel Cayeyben, a trópuson és a budapesti könyvfesztiválon is csak kerülgettük egymást, gyanakvó amerikaiak. Jesús Tomé, a kasztíliai költő, mindnyájunk között a legismeretlenebb – és a legnagyobb.

Céline áll a külvárosi pavilon kapujában, Jean-Paul Clébert, Popol lépeget a Lubéron fehér hókoronája alatt. Fejtő Feri most ment el, 98 évesen.

Felkelek, elhessegetem az árnyaimat. Van bőven tennivalóm. Még mindig nem fordítottam le magyarrá a *L'île sous l'eau*-t, első francia írásomat.

Hogy élt egyszer egy kis elzászi diáklány? Állt egy burgundi tanya, ahol elültettem a gyümölcsfáimat, és született három gyerekem? Bujkál bennem valami kis szomorúság, de ez az árny, Elzász és Burgundia határán, már nem én vagyok.

Ezzel a rövid összefoglalóval pedig, azt hiszem, végérvényesen eltemettem francia íróágomat.